

تحلیل «راهبردی – پیش‌تدبیرانه» سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال ترکمنستان

جهانگیر کرمی^۱

صالح سلاواری زاده^{۲*}

چکیده

«پیش‌تدبیری راهبردی» رویکردی است که از تجزیه و تحلیل‌های عینی و آینده‌محور استفاده می‌کند تا نخست تصویری کامل و روشن از آینده موضوع مورد پژوهش ترسیم نموده و در ادامه با بهره بردن از مدل‌ها و تکنیک‌های خاص، راهبردها را مشخص نموده و سناریوهای محتمل و مطلوب و نتایج آنها را پردازش می‌کند. ایران و ترکمنستان دو کشور با سابقه فرهنگی-تمدنی مشترک و همسایه آبی-خاکی می‌باشند و در سه زمینه سیاسی، اقتصادی و فرهنگی دو کشور دارای ظرفیت‌ها و فرصت‌های مناسبی جهت برقراری روابط دوجانبه راهبردی می‌باشند و این ظرفیت‌ها و فرصت‌ها اتفاقاً در «هم‌تکمیلی» قابل توجهی نسبت به هم می‌باشند. پژوهش با اتخاذ روش تبیینی و «بینارشته‌ای» تلاش نمود که به تحلیل راهبردهای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در ترکمنستان پرداخته و به این سؤال پاسخ دهد که: راهبردهای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در کشور ترکمنستان کدامند و اینکه این راهبردها موفق و پویا بوده‌اند یا منفعل و ناموفق؟ در پاسخ مسأله پژوهش این فرضیه مطرح شد که راهبردهای سیاست خارجی ایران متأثر از ضعف‌های داخلی و چالش‌های محیطی، منفعل و ناموفق بوده‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که شانس به وقوع پیوستن سناریوهای مطلوب سیاست خارجی ایران در ترکمنستان با توجه به چالش‌ها و ضعف‌های مختلف بسیار پایین می‌باشد. روش گردآوری اطلاعات پژوهش اسنادی-کتابخانه‌ای بوده است.

واژگان کلیدی: ایران، ترکمنستان، پیش‌تدبیری، راهبرد، سناریوپردازی

۱. دانشیار گروه مطالعات روسیه، آسیای میانه و قفقاز، دانشگاه تهران، ایران.

۲. دانش‌آموخته دکتری روابط بین‌الملل، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. (نویسنده مسئول)

* Ssalavarzi@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۶/۱۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۹/۷

فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل، دوره سیزدهم، شماره پیاپی چهل و نه، صص ۱۷۱-۲۰۲

مقدمه

«تحلیل سیاست خارجی^۱» رشته‌ای مطالعاتی است که به طور تحلیلی روابط بین‌الملل و سیاست تطبیقی را در بر می‌گیرد، تداخل مرزهای سیاست داخلی و بین‌المللی را به تصویر می‌کشد و تبادلات غنی میان این دو حوزه را بررسی می‌کند، به ما امکان می‌دهد تا درک بهتری از نحوه تصمیم‌گیری بازیگران سیاسی و ارتباط آنها با سایر نهادهای دولتی و غیردولتی خارجی داشته باشیم. هدف آن درک و توضیح چگونگی شکل‌گیری و شکل دادن به سیاست خارجی است و علاقه‌مند به نتایج، تأثیرات و ارزیابی عملکرد آن می‌باشد. علاوه بر این تعامل بین عوامل سیستمی، ملی، فروملی، بازیگران و فرآیندها، از جمله بوروکراسی، افکار عمومی و تصمیم‌گیرندگان فردی را بررسی می‌کند.

در نظام آنارشیک، کشورها برای رویارویی با تهدیدات و چالش‌ها از رویکردهای مکاتب سیاسی مدیریت استراتژیک بهره می‌برند. نخست مکتب «توصیفی-انطباقی» که منفعلانه و اقتضایی با رویدادها برخورد می‌کند و دوم مکتب «پیش‌تدبیری» که برخورد فعال و آینده‌محور را مد نظر قرار می‌دهد. سازماندهی و شکل‌گیری راهبردهای سیاست خارجی در قالب این مکتب فرایندی آگاهانه و تحت کنترل می‌باشد که توان برنامه‌ریزی آینده‌محور را فراهم می‌کند. روش تحلیل راهبردی بنابر رهنمودهای مکتب پیش‌تدبیری مورد استفاده قرار می‌گیرد و بر اساس تلفیق قوت و ضعف‌های داخلی و فرصت و تهدیدات محیطی چهار دسته راهبرد قوت - فرصت، ضعف - فرصت، قوت - تهدید و ضعف - تهدید را مورد استفاده قرار می‌دهد.

بعد از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و تشکیل جمهوری‌های آسیای مرکزی، جمهوری اسلامی ایران با تمرکز بر هویت مشترک تاریخی و فرهنگی با کشورهای این منطقه اقدام به شناسایی و برقراری روابط سیاسی با این جمهوری‌ها کرد. منطقه آسیای مرکزی با قرار گرفتن در موقعیتی ژئوپلیتیک و داشتن منابع غنی انرژی تبدیل به میدان رقابت قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای گردید. ترکمنستان تنها کشوری است که هم مرزهای زمینی و هم مرز دریایی با ایران دارد. دو کشور پیوندهای عمیق فرهنگی - تمدنی مشترکی دارند و به دلیل موقعیت جغرافیایی که دارند می‌توانند در جهت رونق

^۱. Foreign Policy Analysis

اقتصادی و گسترش صادرات به یکدیگر کمک کنند و در واقع هر دو کشور یکدیگر را ابزاری مفید برای منافع ملی خود می‌بینند. تهران ترکمنستان را علاوه بر تأمین انرژی، عاملی برای متعادل کردن سیاست تحریم آمریکا در قبال خود می‌داند و ترکمنستان ایران را تنها به عنوان مصرف‌کننده انرژی خود نمی‌بیند، بلکه به‌عنوان یک کشور ترانزیتی برای صادرات محصولات خود به بازارهای مهم انرژی مانند هند و تا حدی اروپا نگاه می‌کند. ترکمنستان محصور در خشکی از طریق ایران اجازه دسترسی به خلیج فارس و سیستم راه‌آهن بزرگ آسیا را به دست می‌آورد. روابط انرژی بین دو کشور همسایه در گذشته دارای اهمیت استراتژیک بود. در واقع ایران با شکستن موقعیت انحصاری روسیه در سال ۱۹۹۷ به اولین بازار جایگزین صادراتی برای گاز ترکمنستان تبدیل شد. علیرغم نقش مهمی که ایران در استراتژی ترکمنستان برای تنوع بخشی به صادرات داشت، روابط دو کشور در زمینه انرژی دچار تنش‌های متعددی شده که منجر به قطع جریان صادرات گاز این کشور به ایران در سال ۲۰۱۷ شد. هرچند با روی کار آمدن دولت آقای رئیسی و توافقات مربوط به سوپ گاز ترکمنستان-ایران و جمهوری آذربایجان گام بلندی در زمینه رونق مجدد روابط دوجانبه برداشته شده است اما هنوز تا رسیدن به وضعیت ایده آل روابط راه زیادی در پیش است. این پژوهش با استفاده از رویکرد «پیش‌تدبیری» مبتنی بر آینده‌پژوهی سناریومحور در قالب «تحلیل راهبردی» (سوات^۱+پستل^۲+سناریوپردازی^۳) با هدف تحلیل و بررسی راهبردهای سیاست خارجی ایران در ترکمنستان تلاش خواهد نمود به این سؤال پژوهش پاسخ دهد که: راهبردهای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در ترکمنستان کدامند و چه ویژگی‌های دارند؟ این راهبردها متأثر از قوت‌های داخلی و فرصت‌های محیط ترکمنستان پویا و منافع محور یا تحت تأثیر ضعف‌های داخلی و تهدیدات محیطی منفعل و آشفته بوده‌اند؟ در پاسخ به سؤالات پژوهش این فرضیه مطرح می‌شود که راهبردهای ایران در ترکمنستان بعد از استقلال این جمهوری هرچند در مقاطعی منافع محور و پویا بودند اما در کل این راهبردها تحت تأثیر ضعف و تهدیدات داخل و خارج از قبیل تحریم‌های آمریکا، عدم

^۱.SWOT

^۲. PESTEL

^۳.Scenario planning

توان تکنولوژیکی و مالی ایران جهت سرمایه‌گذاری و برخی تصمیمات اشتباه دولتمردان ایرانی منفعل و غیرپویا دنبال شده‌اند.

۱. چارچوب مفهومی پژوهش

با علم به ناکارآمد بودن بکارگیری تئوری‌های روابط بین‌الملل در عدم پیش‌بینی رخدادها و رویدادهای بزرگ چون آغاز جنگ‌های بزرگ جهانی، جنگ سرد و اتمام آن، محققان روابط بین‌الملل سعی می‌کنند برای تحلیل و تبیین مسائل سیاسی بین‌المللی علاوه بر استفاده از تئوری‌های روابط بین‌الملل از دستاوردهای سایر علوم چون مدیریت استراتژیک، ریاضی و غیره استفاده نموده و نتایج پژوهش‌های خود را علمی‌تر و آینده‌محور نمایند. این پژوهش نیز با بکارگیری و استفاده از دو مدل مدیریت استراتژیک یعنی سوات^۱ و پستل^۲ با رویکردی راهبردی و سناریومحور به تحلیل راهبردهای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در ترکمنستان بپردازد. نقشه راه پژوهش به این صورت خواهد بود که در ابتدا به تعیین پیشران‌های مؤثر بر سیاست خارجی ایران در ترکمنستان اقدام و سپس به تحلیل روندهای رویدادها می‌پردازد و در ادامه با استفاده از مدل سوات راهبردهای ایران در ترکمنستان مشخص می‌شوند و نهایتاً به نگارش سناریوهای محتمل و مطلوب سیاست خارجی ایران در این کشور اقدام خواهد شد و بعد از نتیجه‌گیری پیشنهادات کاربردی مطرح خواهد شد.

۱-۱. مدیریت استراتژیک و تعریف استراتژی

مدیریت استراتژیک شامل تدوین و اجرای اهداف و ابتکاراتی است که مدیران عالی یک سازمان بر اساس در نظر گرفتن منابع و ارزیابی محیط داخلی و خارجی که سازمان در آن فعالیت می‌کند، انجام می‌دهند (Nag, Hambrick and Chen, 2007: 935). مدیریت استراتژیک می‌تواند به عنوان مجموعه‌ای از نظریه‌ها و چارچوب‌ها با پشتیبانی ابزارها و تکنیک‌ها طراحی شود تا به مدیران سازمان‌ها در تفکر، برنامه‌ریزی و اقدام استراتژیک کمک کند (Qehaja, Kutlovci and Pula, 2017: 585). در گسترده‌ترین و عمومی‌ترین تعریف استراتژی به عنوان "برنامه عملیاتی" تعریف می‌شود. فرهنگ لغت آکسفورد^۳

^۱. SWOT

^۲. PESTEL

^۳. Oxford

استراتژی را چنین تعریف می‌کند: «طرحی که برای دستیابی به هدفی خاص در نظر گرفته شده است» (Simeone, 2020: 515-534).

۱-۲. مدل سوات و پستل

مدل سوات ابزاری است که برای برنامه‌ریزی استراتژیک در سازمان‌ها و دولت‌ها استفاده می‌شود. دولت‌ها مجموعه‌هایی هستند که با محیط خود در تعامل هستند و از زیر سیستم‌های مختلفی تشکیل شده‌اند، به این معنا که یک دولت یا سازمان در دو محیط فعالیت دارد، یکی در خود و دیگری در محیط خارج. تجزیه و تحلیل این محیط‌ها برای شیوه‌های مدیریت استراتژیک و پی‌ریزی استراتژی‌ها یک ضرورت است (Gurel and Tat, 2017: 995). این مدل یک ابزار تجزیه و تحلیل استراتژی کلاسیک بر اساس چهار مؤلفه است: نقاط قوت، ضعف در داخل، فرصت‌ها و تهدیدات محیطی (Isoherranen, 2012: 25) بر اساس مدل سوات چهار راهبرد در سیاست خارجی قابل تشخیص می‌باشد:

- راهبرد (اس. او^۱) یا تهاجمی^۲: کشورها با تاکید بر نقاط قوت داخلی سعی می‌کنند از فرصت‌های محیطی نهایت استفاده را ببرند.
- راهبرد (اس. تی^۳) یا اقتضایی^۴: کشورها با استفاده از نقاط قوت داخلی سعی می‌کنند با تهدیدهای محیطی مقابله کنند.
- راهبرد (دبلیو. او^۵) یا انطباقی^۶: با استفاده از فرصت‌های محیطی می‌کوشند نقاط ضعف داخلی را ترمیم کنند.
- راهبرد (دبلیو. تی^۷) یا تدافعی^۸: کاهش چالش‌های محیطی و ضعف‌های داخل مولفه‌های این راهبرد هستند. در این استراتژی دولت‌ها سیاست خارجی منفعلی دارند (سلاورزی زاده و دیگران، ۱۳۹۹: ۳۸).

¹. SO

². Offensive

³. ST

⁴. Contingent

⁵. WO

⁶. Adaptive

⁷. WT

⁸. Defensive

تجزیه و تحلیل پستل یک چارچوب استراتژیک است که معمولاً برای ارزیابی عوامل محیطی استفاده می‌شود که مخفف عبارات سیاسی^۱، اقتصادی^۲، اجتماعی^۳ و تکنولوژیکی^۴ بود که در سال‌های اخیر عوامل محیطی و حقوقی نیز به مجموعه عوامل محیطی اضافه شد (Peterdy, 2022:23). این مدل می‌تواند در طیف وسیعی از سناریوهای مختلف مورد استفاده قرار گیرد و می‌تواند تصمیم‌گیران و مدیران ارشد را در تصمیم‌گیری استراتژیک راهنمایی کند.

۱-۳. آینده‌پژوهی و سناریوپردازی

آینده‌پژوهی مطالعه سیستماتیک آینده‌های ممکن، محتمل و ترجیحی در قالب جهان‌بینی‌ها و اسطوره‌هایی است که زیربنای هر آینده است. در پنجاه اخیر مطالعه آینده از پیش‌بینی آینده به ترسیم آینده‌های جایگزین و شکل‌دهی آینده‌های مطلوب حرکت کرده است (Inayatullah, 2013:37). آینده‌پژوهی روش علمی پیش‌بینی آینده است. برای پیش‌بینی آینده، باید سناریوی کنونی و تمام عرصه‌هایی که در شکل‌دهی هر جنبه‌ای از حال مرتبط هستند، را درک کرد. یک مطالعه آینده‌پژوهانه به بررسی این موضوع می‌پردازد که چه چیزی را می‌توان ادامه داد؟ چه چیزی را می‌توان تغییر داد؟ بنابراین می‌توان گفت که این رشته به دنبال بررسی سیستماتیک زمان گذشته و حال است. همچنین هدف آن تعیین معقول بودن شرایط و تمایلات آینده است. آینده‌پژوهی یک حوزه «بین‌رشته‌ای» است که تغییراتی را که در گذشته رخ داده و تغییراتی که انتظار می‌رود رخ دهد را مطالعه می‌کند. استراتژی‌ها، حدس و گمان‌های معمولی و مناسب برای فردا را جمع‌آوری و تحلیل می‌کند. برای دستیابی به آینده‌های محتمل، منابع، الگوها و علل تغییر و ثبات را تجزیه و تحلیل می‌کند (Singh, 2017:1).

سناریوپردازی یک رویکرد اثبات شده برای مقابله با عدم قطعیت‌ها در دنیای به سرعت در حال تغییر امروز است. از دهه ۱۹۵۰، برنامه‌ریزی سناریو برای کمک به تصمیم‌گیری در مورد سیاست عمومی استفاده شده است (Sardesai et al, 2021:35). می‌تواند برای کشف موقعیت‌های احتمالی آینده و مسیرهای توسعه در یک افق میان مدت استفاده

¹. Political

². Economic

³. Social

⁴. Technological

شود. در مقایسه با سایر ابزارها و تکنیک‌های برنامه‌ریزی استراتژیک برنامه‌ریزی سناریو به طور واضح‌تری پیچیدگی و عدم قطعیت محیط را نمایان می‌کند. هدف آن پیش‌بینی دقیق آینده نیست، بلکه طراحی تصاویر ممکن متفاوت از آینده است، تا سیاست‌گذاران و رهبران را از روندهای بالقوه جدید، عوامل کلیدی آگاه‌تر کنند (Dean, 2019:5). بعد از تشریح چارچوب تئوریک پژوهش وارد روند اجرایی پژوهش می‌شویم.

۲. پیشینه پژوهش

توکلی و برزگر (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «دیپلماسی اقتصادی و سیاست همسایگی ایران و ترکمنستان» در پی پاسخ به این مساله پژوهش بوده‌اند که: الزامات و ظرفیت‌های سیاست همسایگی جمهوری اسلامی ایران با ترکمنستان کدام‌اند؟ با فرض ایجاد ظرفیت‌های گوناگون سیاسی، اقتصادی و فرهنگی همسایگی ترکمنستان برای ایران، این مهم را عاملی جهت رفیع تنگنای اقتصادی و سیاسی ایران در نظر گرفته است. نواختی مقدم و اصولی (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان: «فرصت‌ها و چالش‌های همکاری ژئواکونومیک ایران و ترکمنستان» به بررسی فرصت‌ها و چالش‌های اکونومیک ترکمنستان برای ایران پرداخته و مهم‌ترین فرصت‌ها را در حوزه انرژی و انتقال آن دیده است و چالش‌های چون نقش ایالات متحده و مشکلات بانکی دو کشور را در این زمینه مشخص نموده است. پیشگامی فرد و رنجبری (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان: «تحلیل ژئوپلیتیک روابط ایران و ترکمنستان با تاکید بر دیپلماسی آب و انتقال انرژی» به تحلیل نقش آب و انتقال انرژی بر روابط دو کشور پرداخته و نهایتاً به این نتیجه رسیده‌اند که مناسب‌ترین زمینه و علت مؤثر بر روابط دو کشور همکاری در دو حوزه انتقال انرژی و هیدروپلیتیک می‌باشد. کوهکن و مؤمنی فرد (۱۳۹۹)، در مقاله‌ای با عنوان: «بررسی زمینه‌های همگرایی ایران و ترکمنستان» به دنبال پاسخ به این سؤال هستند که زمینه‌های همگرایی ایران و ترکمنستان کدامند؟ و به این نتیجه رسیده‌اند که پیوستگی سرزمینی و سوابق فرهنگی مشترک زمینه همگرایی دو کشور را ایجاد خواهد نمود. با بررسی پژوهش‌های فوق مشاهده می‌شود که نویسندگان هرکدام از یک زاویه خاص به روابط ایران و ترکمنستان پرداخته‌اند و اطلاعات مفیدی هم ارائه نموده‌اند اما اکثر منابع تک بعدی و بدون توجه به عنصر آینده‌پژوهی به موضوع پرداخته‌اند. نوآوری پژوهش حاضر

تحلیل و آسیب‌شناسی همه جانبه و آینده‌پژوهانه سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در ترکمنستان می‌باشد.

۳. تعیین و تحلیل پیشران‌ها

پیشران‌ها، مجموعه‌ای از عوامل و متغیرهایی هستند که در درون و بیرون سیستم مورد مطالعه اثرگذاری قابل توجهی بر روی سایر مؤلفه‌ها داشته و در ساخته شدن آینده سیستم نقش قابل توجهی دارند (مرزبان، رضایان و جهانشاهی، ۱۳۹۸: ۱۶۸). با توجه به اصول و مبانی آینده‌پژوهی پیشران‌ها نیروهای اصلی و مهم تشکیل‌دهنده آینده جهان هستند و چنان که ذکر شد، پیشران‌ها تاثیری غیرمستقیم بر حوزه‌های مختلف آینده‌پژوهی دارند.

۳-۱. پیشران‌های سیاسی

بعد از فروپاشی شوروی و عدم توان این کشور برای توجه مجدد به حوزه آسیای مرکزی در اوایل استقلال آن، مجدداً به مانند قرن گذشته و این بار در قرن بیستم میان قدرت‌های حاضر در منطقه رقابت شدیدی در گرفت که از آن با عنوان «بازی بزرگ جدید» یاد کرده است (کولایی، ۱۰: ۱۳۸۴). ترکمنستان بعد از قزاقستان وسیع‌ترین کشور آسیای مرکزی است و جنوبی‌ترین کشور از پنج جمهوری منطقه می‌باشد. ترکمنستان یک کشور محاط در خشکی است. از سال ۱۹۲۵ تا ۱۹۹۱ ترکمنستان یکی از جمهوری‌های تشکیل‌دهنده (اتحادیه) اتحاد جماهیر شوروی^۲ بود. این کشور در ۲۷ اکتبر ۱۹۹۱ اعلام استقلال کرد، پایتخت این کشور عشق آباد است که در نزدیکی مرز جنوبی با ایران قرار دارد (Hambly, 2021:12).

^۱. Great New Game

^۲. Soviet Union

جدول (۱) - قوت‌ها و ضعف‌های سیاسی (Political) - قانونی (Legal) ج.ا. ایران در ارتباط با ترکمنستان منبع: (قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و برداشت‌های نگارنده از آن)

ردیف	عنوان	توضیحات	S	W
۱	نظام سیاسی (فرایند تصمیم‌گیری)	نظام سیاسی ج.ا. ایران ترکیبی از نظام‌های ریاستی و پارلمانی تحت نظارت ولی فقیه است و عوامل فرد، جامعه، حکومت و ساختار به ترتیب بیشتریت تأثیر را بر سیاست خارجی دارند.	*	
۲	اصول سیاست خارجی	نهی هر گونه سلطه‌جویی و سلطه‌پذیری، حفظ استقلال همه جانبه و تمامیت ارضی کشور، دفاع از حقوق همه مسلمانان و عدم تعهد در برابر قدرت‌های سلطه‌گر و روابط صلح آمیز متقابل با دول غیر محارب	*	
۳	دیپلماسی سازمانی	هر چند به علت اتخاذ سیاست بی طرفی توسط کشور ترکمنستان و عدم حضور در سازمان‌های منطقه‌ای، دیپلماسی سازمانی ایران در قبال این کشور چندان پررنگ نبوده است اما رویکرد ترکمنستان در این زمینه مثبت بوده است.	*	
۴	تفکرات استراتژیک	ترکمنستان بعد از استقلال با توجه به مولفه‌های مختلف از جایگاه مناسبی در تفکرات استراتژیک جمهوری اسلامی ایران برخوردار بوده است.	*	
۵	نسبت معنای هنجاری (شالوده)	هنجارهای معنای انقلاب اسلامی ایران دارای نظام ارزشی برگرفته از اعتقادات و مبانی اسلامی است که مبنای رفتارهای سیاست خارجی کشور است، اما بنیانی متفاوت با هنجاری‌های حاکم بر جمهوری ترکمنستان دارد.	*	
۶	آینده‌پژوهی	عنصر آینده‌پژوهی در استراتژی‌های سیاست خارجی ج.ا. ایران در ارتباط با جمهوری ترکمنستان مورد توجه قرار نگرفته است.	*	
۷	الزامات ساختاربین المللی	محدورات و مقدورات ساختار بین المللی بر استراتژی‌های سیاست خارجی ج.ا. ایران در قبال ترکمنستان تأثیر چندانی نداشته است.	*	

۱۷۹

تحلیل «راهبردی -
پیش‌تدبیرانه»
سیاست خارجی
جمهوری اسلامی
ایران در قبال
ترکمنستان

جدول (۱)-مولفه‌ها و پیشران‌های سیاسی-قانونی داخلی مربوط به ایران در ارتباط با جمهوری ترکمنستان را به تصویر کشیده است. تحلیل و بررسی این پیشران‌ها حکایت از این دارد که سیاست خارجی ایران برای حضوری موفق در جمهوری ترکمنستان دارای نقاط قوتی چون نظام سیاسی مردم سالار با نظام تصمیم‌گیری مناسب، قانون اساسی دموکراتیک و تعامل محور با جهان خارج، داشتن جایگاه در خور و حتی استراتژیک جمهوری ترکمنستان در تفکرات استراتژیک تصمیم‌گیران سیاست خارجی ایران می‌باشد. اما در کنار این نقاط قوت داخلی استراتژی‌های سیاست خارجی ایران در این جمهوری با نقاط ضعف داخلی چون: عدم کارایی دیپلماسی سازمانی در قبال این کشور به علت بی‌طرفی سیاسی این کشور در سیاست بین‌المللی، تفاوت اساسی در هنجارهای معنای دو کشور، عدم توجه به برنامه‌ریزی‌های آینده محور و آینده‌پژوهانه و نهایتاً تأثیرات بعضاً منفی الزامات ساختارهای بین‌المللی بر روابط دو کشور همراه بوده است.

جدول (۲)-فرصت‌ها و تهدیدات سیاسی (Political)-قانونی (Legal) ترکمنستان برای جمهوری اسلامی ایران منبع: (قانون اساسی جمهوری ترکمنستان و برداشت‌های نگارنده از آن)

ردیف	عنوان	توضیحات	O	T
۱	نظام سیاسی (فرایند تصمیم‌گیری)	طبق قانون اساسی ترکمنستان کشوری دموکراتیک، مبتنی بر قانون و سکولار است. شکل دولت جمهوری ریاست جمهوری است. ساختار دولت ترکمنستان بر اساس اصل تفکیک قوا به قوه‌های تقنینی، اجرایی و قضایی است که به طور مستقل عمل می‌کنند و تعادل یکدیگر را برقرار می‌کنند. فرد و ساختار بین‌المللی مولفه‌های تأثیرگذار بر سیاست خارجی این کشور هستند.	*	
۲	اصول سیاست خارجی	بی‌طرفی دائمی ترکمنستان که توسط جامعه جهانی به رسمیت شناخته شده، اساس سیاست داخلی و خارجی آن است.	*	
۳	دیپلماسی سازمانی	ترکمنستان به دلیل اتخاذ سیاست بی‌طرفی عضویت در هر گونه پیمان و سازمان دوجانبه و چندجانبه امنیتی و نظامی را تاکنون رد کرده است. اما رفتارشناسی سازمانی ترکمنستان حکایت از مثبت بودن رویکرد سازمانی این کشور در قبال جمهوری اسلامی ایران دارد.	*	

۴	تفکرات استراتژیک	محمداف در سال ۲۰۰۸ میلادی، در تبیین اصلی‌ترین بنیادهای سیاست خارجی ترکمنستان، بر عنصر توجه به زمینه‌های تاریخی، جغرافیایی و فرهنگی منطقه توجه کرده و توسعه رابطه با ایران، افغانستان، ازبکستان و جمهوری آذربایجان را به عنوان اولویت‌های مهم برشمرد.	*
۵	نسبت معنای هنجاری (شالوده)	براساس ماده اول از بخش اول قانون اساسی ترکمنستان کشوری دموکراتیک، سکولار می‌باشد که دین از سیاست جدا شمرده می‌شود.	*
۶	آینده‌پژوهی	در استراتژی‌های سیاست خارجی ترکمنستان به عنصر آینده پژوهی توجه شده است که این مهم در ارتباط با ایران هم مدنظر بوده است.	*
۷	الزامات ساختارین المللی	الزامات ساختاری و حضور قدرت‌های خارجی و رقیب در این کشور بر استراتژی‌های سیاست خارجی این کشور در ارتباط با ایران تأثیر توأمان مثبت و منفی داشته است. علاوه بر این رژیم حقوقی دریای خزر در این زمینه تأثیر گذار بوده است.	*

با نگاهی به پیشران‌های مندرج در جدول (۲) - در می‌یابیم که محیط سیاسی جمهوری ترکمنستان دارای مولفه‌های می‌باشد، که مانند شمشیر دولبه عمل می‌کنند و در موقعیت‌های مختلف به صورت فرصت یا تهدید عمل می‌کنند، از جمله این مولفه‌ها و پیشران‌های سیاسی می‌توان به نظام سیاسی و شیوه تصمیم‌گیری در سیاست خارجی اشاره کرد که هرچند بر اساس قانون اساسی نظامی دموکراتیک ذکر شده است، اما در عمل رئیس‌جمهور تصمیم‌گیر نهایی به حساب می‌آید، که اگر رئیس‌جمهور فردی باشد که رویکرد مثبتی نسبت به ایران داشته باشد، به عنوان یک فرصت محسوب می‌گردد و بالعکس. پیشران بی‌طرفی در سیاست خارجی این کشور هم در صورتی که به صورت کامل در سیاست خارجی این کشور اعمال و رعایت گردد، می‌تواند مفری جهت فرار از فشارهای ساختار فعلی بین‌المللی بر علیه ایران باشد. «رفتارشناسی سازمانی ترکمنستان»^۱ حکایت از مثبت بودن رویکرد سازمانی این کشور در قبال ایران دارد، کما

^۱ - ۱۰ روز آخر دسامبر هر سال با محوریت ایالات متحده آمریکا در کمیته حقوق بشر سازمان ملل متحد، قطعنامه‌ای در خصوص «وضعیت حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران» به رأی گذارده می‌شود. در این چارچوب جالب توجه آن که در ده سال اخیر آراء

اینکه در اکثر قطعنامه‌های پیشنهادی در سازمان ملل متحد به سود ایران رأی داده است. ایران در تفکرات استراتژیک فعلی رهبران جمهوری ترکمنستان جایگاه مهمی دارد به شکلی که محمدا ف رئیس جمهور فعلی این کشور در سال ۲۰۰۸ میلادی، در تبیین اصلی‌ترین بنیادهای سیاست خارجی ترکمنستان، بر عنصر توجه به زمینه‌های تاریخی، جغرافیایی و فرهنگی منطقه توجه کرده و توسعه رابطه با ایران، افغانستان، ازبکستان و جمهوری آذربایجان را به عنوان اولویت‌های مهم برشمرد. این مهم حکایت از وجود عنصر آینده‌پژوهی با رویکرد مثبت نسبت به ارتباط به ایران در این کشور می‌باشد. بنیان‌های هنجاری دو کشور متفاوت بوده است و می‌تواند تهدید به حساب بیاید. در کل محیط سیاسی جمهوری ترکمنستان بیشتر تأمین کننده فرصت برای حضور سیاست خارجی ایران در این کشور بوده است.

۲-۳. پیشران‌های اقتصادی

در این قسمت پیشران‌های منبعث از بحث اقتصاد چون: مدل اقتصادی، نرخ رشد، نرخ تورم، درآمد سرانه، بدهی خارجی، شاخص فساد مالی، سرمایه‌گذاری خارجی، وضعیت منابع انرژی، ظرفیت‌های حمل و نقل، موقعیت ژئوپلیتیکی، وضعیت منابع آبی، تجارت دو جانبه (صادرات و واردات)، هم‌تکمیلی اقتصادی، ظرفیت‌های تکنولوژیکی با هدف امکان‌سنجی موفقیت یا ناکامی دیپلماسی اقتصادی ایران در منطقه ذکر و تحلیل خواهد شد. آمار و شاخص‌های کلان اقتصادی جمهوری ترکمنستان با «نرخ رشد» اقتصادی ۶.۵ در سال ۲۰۲۰، درآمد سرانه ۱۸۲۰۰ دلار در سال ۲۰۱۸، «نرخ تورم» ۱۰ درصد در سال ۲۰۲۰، «نرخ بیکاری» ۳.۹ در سال ۲۰۲۰، «رتبه فساد مالی» ۱۶۵ در سال ۲۰۲۰، موازنه تجاری این کشور با صادراتی معادل ۶.۷ میلیارد دلار و واردات ۵۷.۴ دلاری در سال ۲۰۲۰ تراز تجاری مثبت و بدهی خارجی ۵۴٪ میلیارد دلار در همین سال که بدهی نسبتاً پایینی می‌باشد، حکایت از اقتصادی با ثبات و رو به رشد داشته است (CIA World Factbook, December 1, 2020:1).

جدول (۳) - قوت و ضعف‌های اقتصادی، تکنولوژیکی، و زیست - محیطی جمهوری اسلامی ایران در ارتباط با جمهوری ترکمنستان

ردیف	عنوان	توضیحات	قوت	ضعف
۱	اقتصادی	<p>۱- مدل اقتصادی: به عقیده اندیشمندان مدل اقتصادی ایران نه بازاری و نه دولتی و از این نظر منحصر به فرد است.</p> <p>۲- ترکمنستان در تفکرات اقتصادی ایران: با توجه به هم مرز بودن و پتانسیل‌های مختلف، تاجیکستان جایگاه مهمی در تفکرات اقتصادی ایران داشته است.</p> <p>۳- سرمایه‌گذاری: با وجود درخواست ترکمنستان از کشورهای حاشیه دریای خزر جهت سرمایه‌گذاری در صنایع نفت و گاز این کشور، حجم سرمایه‌گذاری ایران در ترکمنستان در حد مطلوبی نبوده است.</p>	*	
۲	زیست محیطی	<p>۱- ژئواکونومیکی:</p> <p>-نفت: منابع غنی نفت در ارتباط با ترکمنستان از نقاط قوت بحساب می‌آیند.</p> <p>-گاز: با وجود داشتن دومین منابع گازی جهان اما ایران هر ساله مقادیر زیادی گاز از کشور ترکمنستان وارد می‌کند و علاوه بر این در زمینه ترانزیت این محصول می‌تواند با این کشور همکاری کند.</p> <p>-منابع آبی: ایران از نقاط خشک کره زمین می‌باشد. اما از نظر دسترسی به آب‌های آزاد می‌تواند کشور محصور در خشکی ترکمنستان را به آب‌های آزاد وصل کند.</p> <p>۲- ژئوپلیتیکی:</p> <p>-موقعیت استراتژیک: موقعیت ژئوپلیتیک ایران و دسترسی به آب‌های آزاد در ارتباط با ترکمنستان نقطه قوت بحساب می‌آید.</p> <p>۳- اتصال جغرافیایی: ایران و ترکمنستان ۱۰۴۱۴ کیلومتر مرز مشترک دارند و این کشور دروازه دسترسی ایران به آسیای مرکزی می‌باشد. در بحث رژیم حقوقی دریای خزر هم دیدگاه‌های دو کشور تا حدودی به هم نزدیک هستند.</p> <p>۴- ظرفیت‌های حمل و نقل: با توجه به هم مرز بودن حمل و نقل ریلی، جاده‌ای و دریایی دو کشور از نقاط قوت ارتباط دو کشور هستند.</p>	*	

۱۸۳

تحلیل «راهبردی -
پیش‌تدبیرانه»
سیاست خارجی
جمهوری اسلامی
ایران در قبال
ترکمنستان

	<p>ج. ایران در زمینه تکنولوژی‌های مرتبط با نفت و گاز، حمل و نقل و زیرساخت‌های حمل و نقل، مصالح ساختمانی، خودروسازی، لوازم خانگی... و به صورت خلاصه ایران در زمینه تکنولوژی‌های مرتبط با واردات کشور ترکمنستان ظرفیت و پتانسیل همکاری با این کشور را دارا می‌باشد.</p>	<p>۳ تکنولوژیکی:</p>
--	---	----------------------

Sources: <https://fa.tradingeconomics.com.>, <https://www.indexmundi.com.>

پیشران‌های مندرج در جدول (۳) حکایت از این دارد که در بخش اقتصادی به عقیده اندیشمندان مدل اقتصادی ایران نه بازاری و نه دولتی و از این نظر منحصر به فرد است و چون عضو سازمان تجارت جهانی نیست، قطعاً پیوند مستحکمی با اقتصاد جهانی ندارد. بنابر اطلاعات مندرج در سایت «ايندکس ماندي» ایران از نظر شاخص آزادی اقتصادی در سال ۲۰۲۰ از بین ۱۸۰ کشور جهان در رتبه ۱۶۴ قرار داشته که نسبت به سال ۲۰۱۹ نه پله سقوط کرده است. ایران با وجود تحریم‌های گسترده آمریکا صادراتی به میزان ۴۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۰ و وارداتی معادل ۳۹.۷۶ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۰ و دارای موازنه تجاری مثبت بوده است. هم‌تکمیلی اقتصادی دو کشور با توجه به جنس صادرات و واردات دو کشور در سطح مطلوبی می‌باشد. در بخش زیست محیطی که در دو قسمت ژئو اکونومیکی و ژئو استراتژیک تحلیل شدند حاکی از این مهم است که در زمینه نفت، گاز و سایر منابع زیست محیطی نقاط قوت خوبی برای ارتباط با این کشور داریم. ذخائر اثبات شده نفت ایران تا سال ۲۰۲۰ میلادی یکصد و پنجاه و هفت میلیارد و دو بیست میلیون بشکه و همچنین برق تولیدی در ایران ۳,۲۷۲ میلیارد کیلو وات ساعت در سال ۲۰۲۰ بوده است. در زمینه تکنولوژیکی ایران در زمینه تکنولوژی‌های مرتبط با نفت و گاز، حمل و نقل و زیرساخت‌های حمل و نقل، مصالح ساختمانی، خودروسازی، لوازم خانگی... و به صورت خلاصه ایران در زمینه تکنولوژی‌های مرتبط با واردات کشور ترکمنستان ظرفیت و پتانسیل همکاری با این کشور را دارا می‌باشد. ایران در صورت رفع تحریم‌ها توان و انگیزه سرمایه‌گذاری در بخش انرژی ترکمنستان را دارا می‌باشد. این موارد از نقاط قوت داخلی اقتصادی ایران نسبت به جمهوری ترکمنستان هستند. تحلیل نهایی از جدول فوق برجسته بودن نقاط قوت اقتصادی داخلی ایران در هر سه زمینه مورد بررسی را نشان می‌دهد.

جدول (۴)- فرصت‌ها و تهدیدات اقتصادی تکنولوژیکی و زیست- محیطی ترکمنستان در

ارتباط با ایران

ردیف	عنوان	توضیحات	قوت	ضعف
۱	اقتصادی	<p>۱- مدل اقتصادی: بر اساس گزارش اتاق مشترک ایران و ترکمنستان علی‌رغم آنکه نزدیک ۳۰ سال از استقلال ترکمنستان می‌گذرد، اقتصاد این کشور همچنان «دولتی» بوده است اما گام‌های برای خصوصی سازی اقتصاد برداشته شده است.</p> <p>۲- ایران در تفکرات اقتصادی ترکمنستان: قربانقلی بردی محمداف رئیس جمهوری ترکمنستان همواره توسعه همکاری‌های مفید با جمهوری اسلامی ایران را از اولویت‌های اصلی سیاست خارجی این کشور آسیای مرکزی عنوان کرده است.</p> <p>۳- سرمایه‌گذاری: بر اساس گزارش UNCTAD 2020، ورودی مستقیم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به ترکمنستان با ۹٪ افزایش به ۲,۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۹ در مقایسه با ۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۸ بوده است و عمدتاً سرمایه‌گذاری در بخش استخراج نفت و گاز بوده است. چین، روسیه، قزاقستان و ازبکستان سرمایه‌گذاران اصلی در این کشور هستند.</p> <p>۴- محصولات صادراتی و وارداتی: صادرات اصلی: گاز طبیعی، نفت تصفیه شده، نفت خام، الیاف پنبه، کودها، برق. واردات اصلی: محصولات آهن، ماشین آلات کشاورزی، داروهای بسته بندی شده، مصالح ساختمانی.</p>		
۲	زیست محیطی	<p>۱- ژئواکونومیکی: نفت: ذخائر اثبات شده نفت ترکمنستان در سال ۲۰۲۰ میلادی ۶۰۰ میلیون بشکه می‌باشد که در رتبه ۴۱ جهان قرار گرفته است.</p> <p>گاز: ذخائر اثبات شده گاز طبیعی ترکمنستان در سال ۲۰۲۰ میلادی معادل ۷/۵۰۴/۰۰۰/۰۰۰ مترمکعب می‌باشد که این کشور را در رتبه پنجم جهان قرار دارد.</p> <p>منابع آبی: - جبرجغرافیایی و محاط بودن در خشکی، نزولات اندک جوی،</p>	*	*

۱۸۵

تحلیل «راهبردی -
پیش‌تدبیرانه»
سیاست خارجی
جمهوری اسلامی
ایران در قبال
ترکمنستان

	<p>واقع بودن در ترکمنستان در موقعیت پائین‌دستی این کشور را به طور کامل به آب‌های ورودی وابسته کرده است. مشخصاً ایران دومین منبع تأمین آب شیرین این کشور بعد از تاجیکستان می‌باشد.</p> <p>-«سد دوستی» که به صورت مشترک توسط ایران و ترکمنستان بر روی رود هریرود ساخته شده است نمونه‌ای از «دیپلماسی دوستانه آبی» دو کشور می‌باشد.</p> <p>رژیم حقوقی دریای خزر: در زمینه رژیم حقوقی دریای خزر ایران و ترکمنستان مواضع تاحدودی نزدیک به هم دارند.</p> <p>ژئوپلیتیک:</p> <p>-موقعیت استراتژیک:</p> <p>ترکمنستان با داشتن مرز زمینی با ایران مکملی ژئوپلیتیک در ارتباط ایران با آسیای مرکزی می‌باشد و همچنین با توجه به محصور بودن ترکمنستان در خشکی، ایران نقشی رها بخش در جهت ارتباط این کشور با آب‌های آزاد دارد. دو کشور نسبت به هم نقشی «لولایی» و «گذرگاهی» داشته و مکمل ژئوپلیتیک هم هستند.</p> <p>-اتصال جغرافیایی:</p> <p>ترکمنستان و ایران با هم همسایه هستند و حدود ۹۹۲ کیلومتر مرز مشترک خاکی و ۲۲۸ کیلومتر مرز مشترک آبی دارند.</p> <p>-ظرفیت‌های حمل و نقل:</p> <p>ترکمنستان در زمینه توسعه خطوط ارتباطاتی (جاده‌ای، راه‌آهن و دریایی) تلاش مضاعفی مبذول داشته تا به قطب حمل و نقل کالا در منطقه تبدیل گردد. در این زمینه می‌توان به افتتاح راه‌آهن سه جانبه (قزاقستان، ترکمنستان، ایران) در سال ۲۰۱۴ اشاره نمود. در این راستا بندر جدید ترکمن باشی در ساحل دریای خزر نیز در می ۲۰۱۸ به بهره برداری رسید. مرزهای ریلی و جاده‌ای سرخس، جاده‌ای لطف‌آباد، ریلی اینچه برون، مرز دریایی امیرآباد در استان مازندران به ترکمن باشی بین ایران و ترکمنستان فعال هستند.</p>	
	<p>کشور ترکمنستان در زمینه تکنولوژی‌های مرتبط با انرژی (نفت و گاز)، تولید برق و تأسیس نیروگاه، کشاورزی، ساختمان با فقر تکنولوژیک روبرو می‌باشد که ایران در این زمینه می‌تواند فرصت را غنیمت شمرده و وارد این حوزه شود.</p>	<p>۳ تکنولوژیکی:</p>

Sources: www.indexmundi.com, <https://fa.tradingeconomics.com>.

تحلیل پیمان‌های اقتصادی حکایت از این دارد که کشور ترکمنستان در زمینه اقتصادی شامل: ۱- اقتصادی، ۲- زیست محیطی و ۳- تکنولوژیکی فرصت‌های مناسبی جهت حضوری موفق برای سیاست خارجی ایران دارا می‌باشد.

در زمینه اقتصادی با تفکیک آن به چهار قسمت: «مدل اقتصادی»، «ایران در تفکرات مسئولان این کشور»، «صادرات و واردات» و «سرمایه‌گذاری» مشاهده می‌شود که بر

اساس گزارش اتاق مشترک ایران و ترکمنستان علیرغم آنکه نزدیک ۳۰ سال از استقلال ترکمنستان می‌گذرد، اقتصاد این کشور همچنان «دولتی» بوده و از فساد اقتصادی، سیستم ضعیف و بسته اقتصادی، ناکارآمدی سیستم پولی و بانکی، عدم نقش آفرینی مؤثر بخش خصوصی در اقتصاد کشور، استفاده ناکارآمد از منابع و کندی انجام اصلاحات بازار مالی و اقتصادی رنج می‌برد و همچنین از نظر شاخص آزادی اقتصادی در سال ۲۰۲۰ از بین ۱۸۰ کشور جهان در رتبه ۱۷۰ قرار گرفته است و اقتصاد ترکمنستان بستگی زیادی به تولید و صادرات گاز طبیعی، نفت، پتروشیمی و تا حدی پنبه، گندم و منسوجات دارد.

محصولات صادراتی و وارداتی جمهوری ترکمنستان هم‌تکمیلی مناسبی با صادرات و واردات ایران دارند. آمارها نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۹ ترکمنستان با سهم کمتر از نیم درصد از کل صادرات ایران در جایگاه سیزدهم مقاصد صادراتی در بین کشورهای همسایه قرار دارد. این کشور در بین ۱۵ کشور همسایه، نهمین مبدأ وارداتی ایران محسوب می‌شود. روابط اقتصادی دو کشور از وضعیت قابل قبولی در سال گذشته برخوردار نبوده است که خود منتج از شیوع بیماری کرونا و سایر عوامل چون اختلاف دو کشور بر سر بدهی گازی ایران به این کشور بوده است.

در قسمت دوم به فرصت‌ها و موانع «زیست محیطی» پرداخته شده است و در چند بخش مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته‌اند:

در بخش اول: تحت عنوان «ژئواکونومیک» به بررسی منابع «نفت»، «گاز» و «آب» ترکمنستان پرداخته شده و با مراجعه به سایت‌های معتبر آماری میزان این منابع تحلیل شده است. در بخش «نفت» و «گاز» که عمده‌ترین بخش‌های سرمایه‌گذاری این کشور هستند، با وجود موانع موجود سرمایه‌های خارجی را جذب کرده‌اند. ایران و ترکمنستان دیپلماسی دوستانه آبی با هم دارند. دو کشور ایران و تاجیکستان منابع ورودی آب این کشور را تأمین می‌کنند. پروژه‌های آبی مشترکی میان ایران و ترکمنستان اجرا شده است. در ارتباط با رژیم حقوقی دریای خزر ایران و ترکمنستان مواضع تاحدودی نزدیک به هم دارند. با وجود اقدامات و تلاش‌های ترکمنستان در سطوح داخلی و منطقه‌ای و حتی جهانی و میزبانی از نشست‌های زیادی با هدف غلبه بر بحران کم آبی، این بحران همچنان یکی از مهم‌ترین چالش‌های زیست-محیطی این کشور است.

بخش دوم مبحث پیشران‌های «زیست محیطی»: به پیشران‌های ژئوپلیتیکی پرداخته شد و در سه بخش: موقعیت استراتژیک، اتصال جغرافیایی و ظرفیت‌های حمل و نقل مورد بررسی قرار گرفته‌اند. جغرافیایی ترکمنستان باعث شده است این کشور به دروازه آسیای مرکزی تبدیل گردد. ترکمنستان با داشتن مرز زمینی و آبی با ایران مکملی ژئوپلیتیک در ارتباط ایران با آسیای مرکزی می‌باشد و همچنین با توجه به محصور بودن ترکمنستان در خشکلی، ایران نقشی رها بخش در جهت ارتباط این کشور با آب‌های آزاد دارد و به صورت خلاصه دو کشور نسبت به هم نقشی «لولایی» و «گذرگاهی» داشته و مکمل ژئوپلیتیک هم هستند و این خصیصه فرصتی مهم برای سیاست خارجی ایران است.

ایران و ترکمنستان ظرفیت‌های مناسبی جهت رونق حمل و نقل دارند و در این زمینه اقدامات مناسبی انجام شده است که در جداول فوق ذکر گردیده است. مرزهای ریلی و جاده‌ای سرخس، جاده‌ای لطف آباد، ریلی اینچه برون، مرز دریایی امیرآباد در استان مازندران به ترکمن باشی بین ایران و ترکمنستان فعال هستند که فرصت‌های خوبی جهت توسعه روابط دو جانبه هستند.

بخش سوم مبحث پیشران‌های «زیست محیطی»: به مباحث تکنولوژیکی پرداخته شده است که ذکر شده است، کشور ترکمنستان در زمینه تکنولوژی‌های مرتبط با انرژی (نفت و گاز)، تولید برق و تأسیس نیروگاه، کشاورزی، ساختمان با «فقر تکنولوژیک» و «عقب افتادگی فنی» روبرو- می‌باشد که ایران در این زمینه می‌تواند فرصت را غنیمت شمرده و وارد این حوزه شود. در پایان بررسی و تحلیل پیشران‌های اقتصادی ترکمنستان در ارتباط با ایران می‌توان ادعا کرد که با وجود وجود محیطی فرصت‌زا برای حضور اقتصادی موفق ایران در این کشور اما مجموعه عواملی چون بحث بدهی گازی ایران به این کشور، حضور رقبای چون چین، روسیه، ترکیه، سیاست‌های بسته ترانزیتی و سخت‌گیرانه ترکمنستان، ایران نتوانسته است از این فرصت‌ها به صورت کامل استفاده کند.

۳-۳. پیشران‌های اجتماعی-فرهنگی

جدول جدول (۵) - نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات اجتماعی و فرهنگی ترکمنستان

وایران در ارتباط با هم

ردیف	عنوان	توضیحات	فرصت	ضعف تهدید
۱	جمعیت و نرخ رشد آن	جمعیت ایران در سال ۲۰۲۰ به ۸۴ میلیون نفر رسیده است که در رتبه هفدهمین کشور پرجمعیت جهان قرار دارد. نرخ رشد جمعیت ایران با توجه به منابع و مساحت این کشور با رشدی ۱,۲۴ درصدی در وضعیت مطلوبی می‌باشد. ترکمنستان ۵/۹ میلیون نفر جمعیت در سال ۲۰۲۱ داشته است.		
۲	هویت تاریخی	ایران و ترکمنستان تاریخ مشترکی دارند و تنها در دوره قاجار بود که ترکمنستان طی معاهده آخال از ایران جدا شد و به روسیه تزاری ملحق گردید. فرهنگ مشترک ایران و ترکمنستان نقش به‌سزایی در تقویت مناسبات همه‌جانبه سیاسی، اقتصادی، تجاری و به خصوص فرهنگی دو کشور داشته است.		
۳	افراط‌گرایی و جدایی طلبی و تروریسم	با توجه به همسایگی افغانستان با ایران و ترکمنستان این دو کشور تاکنون اقدامات زیادی برای جلوگیری از افراط‌گرایی و تروریسم انجام داده‌اند. مشخصاً ترکمنستان اولین کشور در منطقه آسیای مرکزی است که راهبرد ملی برای جلوگیری از افراط‌گرایی خشونت‌آمیز و مبارزه با تروریسم اتخاذ کرده است. ترکمنستان هم مانند سایر کشورهای این منطقه به شدت با اسلام تندرو مبارزه کرده است.		

۴	دین، مذهب، زبان	بیشتر ساکنان ترکمنستان اهل سنت و پیرو مکتب فقهی ابوحنیفه هستند و زبان رسمی این کشور ترکمنی است و در مقابل اکثریت مردم ایران مسلمان و شیعه هستند و زبان رسمی کشور فارسی است. وجود ترکمن‌های در استان گرگان هم نتوانسته است تمایلات جدایی طلبانه آن‌ها را تقویت نماید.
۵	نرخ باسوادی	ایران با ۸۶,۹ درصد نرخ باسوادی دارای رتبه ۹۹ در دنیا می‌باشد که نرخ باسوادی نسبتاً خوبی به حساب می‌آید. نرخ با سوادی کشور ترکمنستان ۹۹/۷ می‌باشد که وضعیت خوبی در این زمینه دارد.

Sources: <https://fa.tradingeconomics.com/> www.indexmundi.com/
<https://www.coface.com>.

تحلیل پیشران‌های فرهنگی-اجتماعی ایران و ترکمنستان که در جدول ۵-آمده است، نشان می‌دهد که دو کشور از نظر مولفه‌های جمعیتی شرایطی متناسب با مساحت خود دارند و این جمعیت از نرخ باسوادی مناسبی برخوردار می‌باشد. از نظر هویت تاریخی هم ترکمنستان و اکثر کشورهای منطقه آسیای مرکزی در محدوده سرزمینی ایران بزرگ با هویت فرهنگی ایرانی محور قرار گرفته‌اند، که در زمان قاجار توسط روسیه تزاری از ایران جدا شدند اما هنوز هم هویت تاریخی خود را کم و بیش حفظ کرده‌اند. در ارتباط با این پیشران در بحث تاجیکستان هم اشاره شد که تاکید خارج از قاعده و عرف بر این هویت مشترک تاریخی شائبه نفوذ ایران در منطقه را پررنگ نموده و منجر به ایران هراسی می‌گردد که سال‌های قبل توسط آمریکا هم مطرح شده بود. در بحث افراط‌گرایی، تروریسم و جدایی‌طلبی هم ترکمنستان و ایران با قرار گرفتن در همسایگی افغانستان به عنوان «مولد افراط‌گرایی» همواره خطر نفوذ افراط‌گرایی و بحران از سمت این کشور را جدی گرفته و تمهیدات لازم را همواره مد نظر داشته‌اند. وجود جمعیت ترکمن در استان گرگان ایران هم هیچ‌وقت زمینه بروز اختلاف دو کشور را فراهم نکرده است و بیشتر باعث تحکیم روابط فرهنگی دو ملت شده است. در ارتباط با پیشران دین هم دین مشترک دو کشور اسلام می‌باشد، که قطعاً با وجود تفاوت در مذهب دو کشور همواره نقش دین اسلام در تحکیم روابط دو ملت و دولت مهم‌تر از تفاوت مذهبی دو

کشور بوده است. زبان ترکمنی هم به عنوان زبان بخشی از مردم استان گرگان نقش یک تسهیل کننده در مراودات گوناگون ما بین دو کشور ایفا نموده است. در کلام پایانی این بحث چنین می‌توان ادعا کرد که ریل‌گذاری فرهنگی و بستر مناسب فرهنگی مابین دو کشور جهت ایجاد ارتباطی کامل و دوستانه فراهم می‌باشد و دولتمردان بایستی از این مزیت نهایت استفاده را ببرند.

۴. روندها، رویدادها و تصاویر

روندها، رویدادها و تصاویر شناخته‌شده‌ترین واژه‌های آینده‌پژوهی‌اند که بر دو ویژگی آینده متمرکزند. روندها اشاره به پیوستگی تاریخی و زمانی دارند و رویدادها بر گسستگی‌های تاریخی تاکید می‌ورزند. روند تغییرات منظم در داده‌ها یا پدیده‌ها در خلال زمان است که از گذشته آغاز می‌شوند و تا آینده ادامه می‌یابند، اما رویدادها برخلاف روندها حاصل اتفاق یا حادثه‌اند که به شدت بر روندها و به طور کل بر آینده تأثیر می‌گذارند. شناسایی روندها یکی از گام‌های بی‌بدیل مطالعات آینده‌پژوهانه و به ویژه پروژه‌های آینده‌نگاری است. روندها وقتی در کنار هم قرار بگیرند، می‌توانند تصویر نسبتاً کاملی از آینده محتمل حوزه یا سازمان مورد نظر به دست بدهند. تصاویر حاصل برداشت یا خواست افراد یا گروه‌های گوناگون در مورد آینده است. تصاویر به شکل‌های گوناگونی انتشار می‌یابند، از جمله در سخنرانی‌ها، گفتگوها، بازدیدها و سناریوهای که از طرف بازیگران تهیه می‌شود.

۴-۱. سیاسی

زمانی که ترکمنستان در سال ۱۳۷۰ استقلال یافت، نیازاف رییس جمهوری وقت این کشور به علت وضعیت وخیم اقتصادی و وقوع «بحران آرد» کشورش از کشورهای مختلف کمک خواست، اما بجز ایران که در آن زمان آیت الله هاشمی رفسنجانی رییس جمهوری بود به این کشور تازه استقلال یافته کمک نکردند (مقتدری اصفهانی، ۱۳۹۹: ۸۸). آقای هاشمی رفسنجانی ترکمنستان را یک کشور مسلمان و همسایه می‌دانست و اظهار می‌کرد: طبق قوانین ایران و اصول سیاست خارجی باید به کشورهای مسلمان کمک کنیم و به همین دلیل کمک‌های این چنینی انجام شد. مسعود کرباسیان، رئیس کل گمرک ایران می‌گوید: «در دوران ریاست جمهوری آقای هاشمی رفسنجانی

ترکمنستان با بحران غذا روبرو - شد. آقای نیازاف^۱ رئیس‌جمهور این کشور از ایران درخواست کمک کرد. آقای هاشمی دستور داد که به این کشور آرد و گندم ارسال شود. اما ترکمنستان پولی برای پرداخت به ایران نداشت. دولت ترکمنستان پیشنهاد کرد که بجای پول آرد و گندم، پنبه به ایران صادر کنند. آن زمان به لحاظ قانون حمایت از تولید داخلی واردات پنبه ممنوع بود. در نتیجه با تصمیم آقای هاشمی بنا شد، پنبه را دریافت کرده و دوباره صادر کنیم. آقای نیازاف همیشه خود را مدیون آقای هاشمی می‌دانست. این موضوع هیچ‌وقت خبری نشد، اما تدبیر آقای هاشمی سبب شد تا روابط ایران با همسایگان ریشه‌دارتر و عمیق‌تر شود» (سلیمانی ۱۳۹۵: ۱).

بعد از اتمام دوره ریاست جمهوری هاشمی رفسنجانی در سال ۱۳۷۶ سید محمد خاتمی با رویکرد تنش‌زدایی و تعامل با جهان به ریاست جمهوری ایران انتخاب شد. صفر مراد نیازاف، رئیس‌جمهور ترکمنستان ۱۹ اسفند ماه ۱۳۸۱ در مجموعه سعد آباد مورد استقبال رسمی سید محمد خاتمی، رئیس‌جمهور ایران قرار گرفت. خاتمی روابط جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکمنستان از بدو استقلال این جمهوری (ترکمنستان) تا سال ۱۳۸۱ را بسیار عالی توصیف نمود. بعد از به قدرت رسیدن محمود احمدی‌نژاد سیاست «نگاه به شرق» در سیاست خارجی ایران پررنگ‌تر گردید و به همین دلیل احمدی‌نژاد توجه ویژه‌ای به کشورهای آسیای مرکزی نشان داد. سفر آقای احمدی‌نژاد به عشق آباد در مرداد ۱۳۸۶، افق روشنی در روابط بین دو کشور ایجاد کرد. در این سفر که پاسخی به سفر قربان قلی بردی محمد اف^۲ رئیس‌جمهور ترکمنستان به تهران بود، چندین سند همکاری میان دو کشور به امضاء رسید (زراع، ۱۳۹۳: ۶۵). ناظران غربی سفر احمدی‌نژاد به ترکمنستان را به عنوان بخشی از برنامه اعتمادسازی بین دو کشور مرتبط دانستند که می‌توانست به تهران کمک کند، در صورت تجاوز خارجی به ایران از خاک ترکمنستان علیه آن استفاده نشود. علاوه بر اعلامیه‌ای مبنی بر عدم دخالت در امور داخلی و حاکمیت یکدیگر، طرفین هم چنین بر روی سندی توافقی با این مضمون توافق کردند: "طرفین اجازه نخواهند داد که از خاک آنها علیه یکدیگر استفاده شود". این یکی از بخش‌های مهم سند امضا شده در دیدار رهبران ایران و ترکمنستان

^۱. Niyazov

^۲. Gurbanguly Berdimuhamedow

بود. با این حال برخی از کارشناسان اعتقاد داشتند که ترکمنستان می‌خواهد یک مسیر ترانزیت جایگزین برای گاز طبیعی و سایر کالاهای خود پیدا کند، زیرا این کشور به دنبال گزینه‌های برای صادرات انرژی با هدف دور زدن روسیه است. مشاهده می‌شود که احمدی نژاد که شعار عدالت محوری تاکید را بر توسعه روابط با کشورهای همسایه گذاشته بود اما این توسعه روابط بیشتر حالتی نمایشی و احساس محور داشت که نشأت گرفته از شخصیت آقای احمدی نژاد بود.

دولت روحانی با شعار «تدبیر و امید» از خردادماه ۱۳۹۲ روی کار آمد. از آن زمان فضای سیاست خارجی ایران با پیگیری گفتمان «اعتدال» با دگردیسی‌های گسترده روبرو شد و منطق اعتدال، تعادل و توازن در قالب راهبرد «تعامل سازنده» مناسبات خارجی ایران را شکل داد. بر این پایه تعامل و تنش‌زدایی به ویژه با همسایگان و توجه به رویکرد برد-برد در مناسبات منطقه‌ای در اولویت سیاست خارجی قرار گرفت. دولت یازدهم در عرصه مناسبات با کشورهای همسایه در پی احیای نگاه منطقه‌گرایی و گسترش تعامل با کشورهای همسایه با منطق اجماع، تعادل و اقتدار بوده است. در طول ۸ سال آقای روحانی دوبار در سال ۱۳۹۳ و ۱۳۹۷ به ترکمنستان سفر کرد و موافقتنامه‌های زیادی امضا کرد و همچنین آقای بردی محمداف در مراسم تحلیف آقای روحانی شرکت کرد (انعامی علمداری، ۱۳۹۳: ۱۲).

با پیروزی آقای رئیسی در انتخابات ریاست جمهوری ایران در سال ۱۴۰۰ یکی از اولین تماس‌ها از جانب ریاست جمهوری ترکمنستان با ایشان بود که به نظر می‌رسد تمرکز اصلی ایشان بر همسایگان و خصوصاً کشورهای منطقه آسیای مرکزی قابل توجه باشد. ترکمنستان روابط نزدیک خود با ایران را دنبال کرده است. این کشور علاوه بر روابط تجاری با ایران به روابط فرهنگی با حدود ۳.۱ میلیون ترکمن ساکن ایران نیز علاقه‌مند است. محمود احمدی نژاد، رئیس‌جمهور وقت ایران در مارس ۲۰۱۲ به ترکمنستان سفر کرد و علیرغم درخواست ایالات متحده از ترکمنستان مبنی بر محدود کردن تماس‌ها با ایران، دو کشور متعهد شدند که روابط نزدیک‌تری برقرار کنند. همچنان که در سطر بالا ذکر شد در آگوست ۲۰۱۳ رئیس‌جمهور بردی محمدوف در مراسم تحلیف حسن

روحانی رئیس جمهور منتخب ایران شرکت کرد و در آنجا هر دو ابراز امیدواری کردند که روابط انرژی و سایر روابط هم چنان بهبود یابد (Nichol, 12: 2013).

مشاهده می‌شود که روابط سیاسی ایران و جمهوری ترکمنستان در زمینه‌های مختلف با کمترین تنش و اختلاف نظر اساسی بوده است. در این چارچوب به نظر می‌رسد مناسبات سیاسی همواره بستر ساز مناسبات اقتصادی دو طرف هم بوده است. با وجود حجم‌های عظیم سیاسی و امنیتی علیه ایران هیچ‌وقت این کشور در تضاد با منافع ملی ایران اقدام نکرده است و در هیچ سازمان و ارگانی بر علیه ایران رأی نداده است و البته سیاست بی‌طرفی این کشور هم در کنار روابط حسنه سیاسی دو کشور نقش محوری داشته است. روابط دو جانبه دور کشور بدون تنش‌های قابل توجهی بوده است و روابط چند جانبه دو کشور هم در قالب کشورهای حاشیه دریای خزر با تفاهمی قابل توجه دنبال شده است.

۲-۴. اقتصادی

روابط اقتصادی دو کشور ایران و ترکمنستان در چند زمینه پررنگ‌تر بوده است که عبارتند از: حمل و نقل و کریدورهای ترانزیتی، همکاری در زمینه نفت و گاز، همکاری در حوزه برق و انرژی و تبادلات کالا و خدمات. ترکمنستان یکی از تولید کنندگان و صادر کنندگان اصلی گاز طبیعی است و بیش از دوسوم صادرات ترکمنستان را گاز تشکیل می‌دهد.

در زمینه حمل و نقل و کریدورهای ترانزیتی با توجه به اینکه ترکمنستان محصور در خشکی می‌باشد و همچون سایر کشورهای منطقه آسیای مرکزی به آب‌های آزاد دسترسی ندارد، از زمان استقلال تلاش کرده است تا مسیرهای انتقال کالا و انرژی را تنوع بخشیده و جبر موجود در مسیر انتقال انرژی از طریق روسیه را تا حدودی از بین ببرد. به همین خاطر مسیر ایران با توجه به همسایگی با ایران و کوتاه و باصرفه بودن آن مورد توجه این کشور قرار گرفت و در همین رابطه در سال ۱۹۹۶ راه آهن مشهد - سرخس - تجن افتتاح شد (امیدی، فلاحی و آقامحمدی، ۱۰: ۱۳۹۴). در همین راستا خط لوله انتقال گاز **کورپجه-کردکوی**^۱ که یک خط لوله ۲۰۰ کیلومتری (۱۲۰

^۱. Korpje-Kordkuy

مایل) است و از میدان کورپچه در ترکمنستان به کردکوی در ایران منتقل می‌شود، افتتاح شد. اهمیت این خط لوله در این است که اولین خط لوله‌ای است که انحصار روسیه در این زمینه در ارتباط با انتقال گاز ترکمنستان را شکست. خط لوله در سال ۱۹۹۷ افتتاح شد و با افتتاح آن ترکمنستان از وابستگی کل خط لوله روسیه خارج شد. هزینه این پروژه ۱۹۰ میلیون دلار بود و ظرفیت انتقال سالانه ۸ میلیارد متر مکعب گاز را دارد خط لوله دیگر دولت آباد - سرخس - خانگیران است که ترکمنستان را به ایران متصل می‌کند و در سال ۲۰۱۰ تکمیل شد. این خط لوله از میدان گازی دولت آباد در ترکمنستان تا یک پالایشگاه گاز در خانگیران ایران ادامه دارد. طول آن ۱۸۲ کیلومتر (۱۱۳ مایل) با ظرفیت اولیه ۶ میلیارد متر مکعب در سال است که می‌تواند به ۱۲ میلیارد متر مکعب در سال افزایش یابد. هزینه کل مرحله اولیه پروژه ۱۸۰ میلیون دلار بود (Abbasi, 2017: 19) در دوره احمدی نژاد و روحانی بخش انرژی ایران به شدت تحت تأثیر تحریم‌های آمریکا و اروپا قرار داشته است. اگرچه ایران دارای دومین ذخایر بزرگ گاز در جهان است اما برای تأمین نیازهای داخلی خود به واردات گاز متکی است. ایران از عدم سرمایه‌گذاری در بخش انرژی رنج می‌برد و با زیرساخت‌های خط لوله خود به ویژه در شمال کشور مشکلات جدی دارد. بنابراین گاز ترکمنستان نقش رو به رشدی در برآوردن این نقش داشته است. با توجه به قطع واردات گاز روسیه از ترکمنستان مسیر ایران می‌تواند جایگزین خوبی برای این مسیر برای انتقال گاز ترکمنستان به اروپا باشد (Vasánczki, 2011: 41). در بحث صادرات گاز ترکمنستان نکته‌ای به چشم می‌خورد و «روندی» ثابت در این زمینه بوده است این مهم است که ترکمنستان بارها صادرات خود را متکی به یه کشور خارجی نموده است و بعد از چند سال که فشار حاصل از عدم تنوع مسیر صادرات گاز خود را احساس کرده است به فکر مسیر جایگزین و جدیدتر افتاده است. در آغاز استقلال که تنها مسیر انتقال گاز این کشور مسیر روسیه بود، بعد از چند سال مسیر ایران مورد استفاده قرار گرفت و در سال‌های اخیر مسیر شرق که به چین منتهی می‌شود، افتتاح گردید و در حال حاضر هم خط لوله «تاپی^۱» و «ترانس خزر^۲» مورد توجه کشور ترکمنستان هستند. فعلاً مسیر ایران به علت

^۱. TAPI

^۲. Trans-Caspian

مشکلات حاصل از عدم پرداخت بدهی‌های ایران تاحدودی از رونق افتاده است و باید منتظر تحولات آتی بین دو کشور ماند.

ذکر شد که ایران و ترکمنستان فرصت‌های متعدد و مناسبی برای افزایش همکاری‌ها در حوزه اقتصادی دارند و صدا البته چالش‌های مختلف مانع بزرگی در راه استفاده از این فرصت‌ها بوده‌اند. «رونند» های اقتصادی بین دو کشور در سال‌های بعد از استقلال تنها در ارتباط با «رویداد» های قطع گاز صادراتی ترکمنستان بر روی ایران و «رژیم حقوقی دریای خزر» منقطع گردیده است.

۳-۴. فرهنگی

مشترکات تاریخی و فرهنگی، یکی از عوامل تاثیرگذار در توسعه روابط ایران و ترکمنستان می‌باشد. امضای قراردادهای فرهنگی میان روسای جمهوری اسلامی ایران و ترکمنستان در سال ۱۳۷۱ و به دنبال آن مشارکت گروه‌های فرهنگی ایران در مراسم جشن استقلال ترکمنستان و کنفرانس‌های علمی این کشور، تبادلات علمی و فرهنگی میان دانشگاه فردوسی مشهد و دانشگاه **مختوم قلی**^۱ عشق آباد، همچنین سفر هیات تاریخدانان ترکمنستان به ایران در سال ۱۳۷۴ سفر وزیر آموزش و پرورش این کشور به ایران نمونه‌هایی از روابط فرهنگی دو کشور است. در سال ۱۳۸۱ موافقتنامه همکاری‌های بلندمدت اقتصادی بازرگانی، علمی، فنی و فرهنگی بین دو کشور امضا شد که طی آن طرفین توافق کردند هر دو سال یک بار برنامه مبادلات فرهنگی، آموزشی و علمی بین دو کشور به منظور گسترش همکاری در زمینه رسانه رادیو و تلویزیون، هنری، باستان شناسی، نسخ خطی، ادبیات و توسعه زبان‌های ملی، جهانگردی، ورزشی و برگزاری کنفرانس‌های منطقه‌ای و بین‌المللی ذی‌ربط را تدوین نمایند (دهشیری، طاهری، ۱۳۹۵: ۲۶).

روابط فرهنگی ایران و ترکمنستان در آغاز استقلال این کشور در سطح بسیار مطلوبی قرار داشت. تاریخ و فرهنگ و پیشینه مشترک باعث نزدیکی دو ملت ایران و ترکمنستان شده است. روابط سیاسی ایران و ترکمنستان به ویژه در سال‌های آغازین استقلال و در دروه ریاست جمهوری هاشمی رفسنجانی بسیار نزدیک دنبال می‌شد، و این نزدیکی

^۱. Magtymguly

روابط سیاسی منجر به تقویت روابط فرهنگی و اجتماعی دو ملت و دولت شده بود. روند مطلوب دیپلماسی فرهنگی ایران در این کشور بعد از مدتی به دلایل کاملاً سیاسی-اقتصادی جذابیت‌های خود را از دست داده و تبدیل به رقابت‌های سیاسی و اقتصادی شده است و مشخصاً «رویداد» اختلافات گازی و اختلافات در بحث رژیم حقوقی دریای خزر «ماه عسل» روابط دو کشور را وارد مرحله رقابتی نموده است.

۵. سناریوهای سیاست خارجی ایران در جمهوری ترکمنستان

با تکیه بر پیشران‌ها، روندها، رویدادها و تصاویر این سناریوها برای سیاست خارجی ایران در ترکمنستان قابل ذکر می‌باشد.

۱-۵. سناریوهای محتمل:

- سناریوی اول: «سناریوی بدون شگفتی:

در این سناریو فرض می‌شود که روندها و تصاویر جاری بدون تغییرات مهم و رخ دادن «رویدادی خاص» به مسیر فعلی خود ادامه خواهند داد و به نوعی روابط دو کشور در سطح فعلی و با همین وضعیت ارتباط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی باقی خواهد ماند. این نوع از سناریو در گروه سناریوهای ایستا قرار می‌گیرد.

- سناریوی دوم: «محتمل‌ترین حالت مطلوب» یا «سناریوی خوش بینانه:

در این سناریو انتظار می‌رود با توجه به پیروزی آقای رئیسی در انتخابات ریاست جمهوری و تمرکز بیشتر سیاست خارجی ایشان بر استراتژی «نگاه به شرق»، «شعارچندجانبه‌گرایی اقتصادی» و «سیاست همسایگی» و همچنین توافق روسای جمهور ایران و ترکمنستان در نشست ۱۴۰۰ سازمان شانگهای در ارتباط با اختلافات گازی، و واردات گازی از این کشور مجدداً از سرگرفته شده، که در واقع هم نیازهای داخلی انرژی را برطرف می‌کند و هم مفری برای شکست انزوای حاصل از تحریم‌های آمریکا می‌باشد و نهایتاً روابط دو کشور به سمت رونق مجدد پیش خواهد رفت.

- سناریوی سوم: «محتمل‌ترین حالت نامطلوب» یا «سناریوی بدبینانه»:

با توجه به آنکه بر اساس پیشران‌های مختلف سیاسی، اقتصادی و فرهنگی و وجود نقاط قوت فراوان داخلی و فرصت‌های گسترده ترکمنستان برای ایران روابط دو کشور باید در حد بسیار مطلوبی باشد، اما با توجه به شرایط و مقتضیات حاکم بر سیاست

بین‌المللی و محیط پیرامونی ایران، تحریم‌های یک جانبه آمریکا بر علیه ایران و قاعدتاً تأثیر آن بر روابط ایران و ترکمنستان، بحث بدهی‌های گازی ایران به این کشور و قطع جریان گاز توسط ترکمنستان و سایر دلایل این رابطه در حال حاضر در سطح مطلوبی قرار ندارد و حتی ایران جز ده شریک اقتصادی این کشور هم به حساب نمی‌آید، ماندن در همین سطح از روابط خود از محتمل‌ترین حالت‌های نامطلوب مابین دو کشور می‌باشد.

• سناریوی چهارم: «بدترین حالت محتمل» یا سناریوی «فاجعه»:

با توجه به آنکه استراتژیک‌ترین بخش از روابط دو کشور به خرید گاز این کشور توسط ایران و بحث انتقال گاز این کشور و همچنین مسیرهای انتقال انرژی مربوط می‌شود، در بدبینانه‌ترین حالت ترکمنستان تصمیم به کنار گذاشتن کلی ایران از برنامه‌های انرژی خود خواهد نمود و محصوریت جغرافیایی خود را از طریق چین، روسیه و مسیرهای منتهی به دریای خزر برطرف خواهد نمود. با توجه به این وضعیت ایران ۵۰ میلیارد دلار برای سرمایه‌گذاری در صنایع گازی جهت برطرف نمودن کسری گاز مصرفی نیاز خواهد داشت و با ادامه روند تحریم‌ها، زمستان ۱۴۰۰ شاهد قطع گسترده گاز مصرفی و افزایش آلودگی هوا بخاطر مصرف مازوت جهت ادامه فعالیت نیروگاه‌ها خواهیم بود.

۲-۵. سناریوهای «مطلوب (مرجح)» یا «سناریوی معجزه»:

مطلوب‌ترین سناریو در جهت تأمین منافع ملی ایران در کشور ترکمنستان دو توافق عمده را در دل خود جای می‌دهد: توافق ایران در بحث مساله هسته‌ای خود و برچیده شدن تحریم‌های ایالات متحده بر علیه این کشور و عادی شدن روابط ایران با جهان و توافق دوم مربوط به توافق بر سر قیمت گاز وارداتی از کشور ترکمنستان به دنبال توافق روسای جمهور دو کشور در نشست سازمان همکاری شانگهای در ۱۴۰۰ و در نتیجه برطرف نمودن نیازهای انرژی ایران در زمستان ۱۴۰۰ و نهایتاً تبدیل شدن ایران به کشور شریک عمده اقتصادی این کشور خواهد بود.

نتیجه‌گیری

پژوهش با اتخاذ رویکردی «بینارشته‌ای»، «آینده‌پژوهانه» و «پیش‌تدبیرانه» متشکل از دو مدل مدیریت استراتژیک (سوات و پستل) و تکنیک سناریوپردازی در پی پاسخ و

واکاری این مساله بود که راهبردهای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در کشور ترکمنستان کدامند و اینکه این راهبردها موفق و پویا بوده‌اند یا منفعل و ناموفق؟ در جهت پاسخ به سؤالات فوق پژوهش ابتدا با استفاده از مدل کاربردی و ساده سوات و پستل به تعیین و تحلیل پیشران‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی مؤثر بر روابط دو کشور اقدام نمود و در این قالب مشخص شد که در سه زمینه سیاسی، اقتصادی و فرهنگی دو کشور دارای ظرفیت‌ها و فرصت‌های مناسبی جهت برقراری روابط دوجانبه راهبردی می‌باشند و این ظرفیت‌ها و فرصت‌ها اتفاقاً در «هم‌تکمیلی» قابل توجهی نسبت به هم می‌باشند. با بهره از مدل‌های مطرح شده در پژوهش راهبردهای منتج از مدل سوات به این صورت استخراج گردید که با توجه به وجود نقاط قوت داخلی سیاسی ذکر شده و فرصت محیطی که ترکمنستان مهیا نموده بود، قاعدتاً باید استراتژی که مورد استفاده سیاست خارجی ایران قرار می‌گرفت، استراتژی «SO» و «تهاجمی» باشد. یعنی ما حضور سیاسی پر قوتی در این کشور داشته باشیم، اما با وجود نقاط قوت و فرصت سیاسی یاد شده، روابط دو کشور به حد متحدان استراتژیک نرسیده است و به صورت روابط دو کشور همسایه «بدون تهدید امنیتی» دنبال می‌شود و عملاً راهبرد سیاسی مورد استفاده ما «WO» یا «انطباقی» بوده است و ایران کوشیده است با استفاده از اصل بی‌طرفی در سیاست خارجی ترکمنستان که به صورت فرصتی برای سیاست خارجی ایران می‌باشد، ضعف داخلی حاصل از تحریم‌های ایالات متحده را خنثی نماید.

با توجه به پیشران‌های اقتصادی میان دو کشور راهبردی که برای سیاست خارجی ایران در این کشور متصور بودیم، استراتژی تهاجمی و قوی بود که ایران بایستی از نقاط قوت اقتصادی خود در جهت بهره بردن از فرصت‌های اقتصادی ترکمنستان استفاده می‌کرد. اما در عین ناباوری مشاهده می‌کنیم ما در بین ده شریک تجاری-اقتصادی کشور ترکمنستان قرار نداریم. می‌توان ادعا کرد که با وجود محیطی فرصت‌زا برای حضور اقتصادی موفق ایران در این کشور اما مجموعه عواملی چون بحث بدهی گازی ایران به این کشور، حضور رقبای چون چین، روسیه، ترکیه، سیاست‌های بسته ترانزیتی و سخت‌گیرانه ترکمنستان، ایران نتوانسته است از این فرصت‌ها به صورت کامل استفاده کند و استراتژی عملی مورد استفاده ایران در زمینه اقتصادی همان استراتژی WO یا

انطباقی بوده و ایران سعی کرده با استفاده از فرصت‌های اقتصادی ترکمنستان ضعف‌های داخلی چون کمبود گاز مصرفی داخلی، تحریم‌های آمریکا و... را برطرف نماید. در بحث استراتژی فرهنگی با بررسی پیشران‌های فرهنگی دو کشور در ارتباط با هم شاهد روابطی آرام و بدون چالش عمده‌ای بوده‌ایم که تداعی کننده استراتژی قدرتمند SO در رأس دیپلماسی فرهنگی ایران در این کشور می‌باشد. هرچند با توجه به ظرفیت‌های موجود میان دو کشور انتظار می‌رفت، ترکمنستان نقشی «پیشران‌گونه» جهت حضور سیاست خارج جمهوری اسلامی ایران در منطقه آسیای مرکزی را ایفاء نماید اما در عمل مشاهده می‌کنیم به علت عدم اتخاذ سیاست‌ها و راهبردهای مناسب توسط تصمیم‌گیران سیاست خارجی، تهدیدات و چالش‌های محیطی چون تحریم‌های آمریکا روابط سیاسی و فرهنگی دو کشور کم رونق و غیرپویا دنبال شده است و روابط اقتصادی دو کشور با وجود اقداماتی چون امضای قرارداد سوات گازی میان ترکمنستان-ایران و جمهوری آذربایجان، راهبردی و در حد ظرفیت‌های طرفین نبوده است و می‌تواند تصمیم‌گیران سیاست خارجی به این نقیصه‌ها و خصوصاً آینده‌پژوهی در راهبردها، دیپلماسی فرهنگی غیرچالشی توجه کافی داشته باشند.

منابع

- امیدی، علی، فلاحی، احسان و آقامحمدی، زهرا (۱۳۹۴)، "تأثیر سیاست خارجی ترکمنستان بر اقتصاد آن"، فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۳۱، ۳۶-۲.
- انعامی علمداری، سهراب (۱۳۹۳)، سفر روحانی به ترکمنستان؛ آغاز دوره تازه در روابط ایران و آسیای میانه، خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، کد خبر: 81537016.
- پیشگاهی فرد، زهرا، رنجبری، کمال (۱۳۹۹)، "تحلیل ژئوپلیتیک روابط ایران و ترکمنستان با تاکید بر دیپلماسی آب و انتقال انرژی"، مطالعات اوراسیای مرکزی، ۱۳(۲)، صص ۴۱۷-۳۹۵.
- توکلی، زهرا، برزگر، کیهان (۱۴۰۱)، "دیپلماسی اقتصادی و سیاست همسایگی ایران و ترکمنستان"، مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۱۱۶، صص ۲۸-۳.
- دهشیری، محمدرضا و طاهری، مهدی (۱۳۹۵)، "دیپلماسی آموزشی جمهوری اسلامی ایران در آسیای مرکزی"، فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۹۴، ۴۲-۱.

سلاورزی زاده، صالح، وثوقی، سعید، بصیری، محمدعلی & یزدانی، عنایت الله. (۱۳۹۹). آسیب شناسی «آینده پژوهانه» سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در تاجیکستان. پژوهش‌های روابط بین الملل، ۱(۱۰)، ۶۴-۳۵.

سلیمانی، رضا (۱۳۹۵)، روایتی جالب از روستای «رفسنجانی» در ترکمنستان و عزای مردم این منطقه برای «آیت الله رفسنجانی، سایت انتخاب، تاریخ انتشار: ۲۷: ۰۹ - ۲۶ بهمن ۱۳۹۵، قابل دسترسی در: <https://www.entekhab.ir/fa/news/323512>.
کولایی، الهه (۱۳۸۴)، بازی بزرگ جدید در آسیای مرکزی؛ زمینه‌ها و چشم‌اندازها، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.

۲۰۱

کوهکن، علیرضا، مؤمنی فرد، یوسف، (۱۳۹۹)، "بررسی زمینه‌های همگرایی ایران و ترکمنستان"، دانش تفسیر سیاسی، ۴(۲۲)، صص ۱۵۴-۱۳۳.

مرزبان، احمد، رضایان، احد، جهانشاهی، امید (۱۳۹۸)، "شناسایی مؤلفه‌های کلیدی و پیشران‌های سرگرمی در بستر سیمای جمهوری اسلامی ایران"، فصلنامه علمی رسانه‌های دیداری و شنیداری، سال سیزدهم، شماره ۴، صص ۱۸۹-۱۶۳.

نواختی مقدم، امین، اصولی، قاسم (۱۴۰۰)، "فرصت‌ها و چالش‌های همکاری ژئواکونومیک ایران و ترکمنستان"، پژوهش نامه ایرانی سیاست بین الملل، ۹(۱۸)، صص ۳۶۴-۳۳۴.

Abbasi, Shumaila (2017), "Turkmenistan Country Profile", The **Pakistan Business Council: An Overview**, (Access 23 October 2021).

CIA World Factbook (December 1, 2020) Available at: The CIA World Factbook Volume 1 - Full-Size 2020 Edition: Giant Format, 600+ Pages: The #1 **Global Reference**, Complete & Unabridged - Vol. 1 of 3, ... ~ Gabon (5) (Carlile Intelligence Library): Agency, Central Intelligence, Media, Carlile: 9781949117134: Amazon.com: Books.

Dean.M. (2019). "Scenario Planning: A Literature Review", Available at: (PDF) **Scenario Planning: A Literature Review** (researchgate.net), (Access 10 December 2022).

Gurel.E., Tat.M., (2017). "SWOT ANALYSIS: A THEORETICAL REVIEW", **The Journal of - International Social Research**, Vol.10, Issue: 51, pp.995-1006.

Hambly, Gavin R.G. (2021), Britannica, Turkmenistan, Available at: <https://www.britannica.com/>, (Access on, 7 April 2021).

Isoherranen, V. (2012). "Strategy analysis frameworks for strategy orientation and focus", University of Oulu.

Nag, R.; Hambrick, D. C.; Chen, M.-J (2007). "What is strategic management, really? Inductive derivation of a consensus definition of the field", **Strategic Management Journal**, Vol. 28, No. 9, 935-955.

nayatullah, Sohail. (2000). "**Futures Studies. Theories and Methods**", Available at: (PDF) Futures Studies. Theories and Methods (researchgate.net). (Access 10 December 2022).

- Nichol, Jim(2013), **Turkmenistan: Recent Developments and U.S. Interests**, Specialist in Russian and Eurasian Affairs, (Access 7 December2021).
- Peterdy.K. (2022). "PESTEL Analysis", **Overview**, Strategies and Practical Examples (corporatefinanceinstitute.com).-
- Qehaja, Albana Berisha, Kutllovci, Enver, Pula, Justina Shiroka, (2017), "Strategic anagement Tools and Techniques Usage: a Qualitative Review", **Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis**, Vol. 65, No. 2, 585–600.
- S. Sardesai (B) · M. Stute · J. Kamphues Fraunhofer Institute for Material Flow and Logistics, Joseph-von-Fraunhofer-Str. 2-4, 44137 Dortmund, Germany, Available at: ResearchGate, (Access 10 December2022).
- Simeone, Luca (3 July 2020). "Characterizing Strategic Design Processes in Relation to Definitions of Strategy from Military, Business and Management Studies". **The Design Journal**. Vol. 23, No. 4, 515–534.
- Sing.R. (2017).” Perspective of Futurology and its Implication in Education**, Available at: (PDF) Perspective of Futurology and its Implication in Education (researchgate.net), (Access 10 December2022).
- Tahir, Muhammad (2006), Iran and Turkmenistan: What Brought Ahmadinejad to Asghabat? CACI Analyst, Available at: [http: https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/11073](http://https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/11073), (Access 2 December2020).
- Vasánczki, Luça Zs (2011), "Gas Exports in Turkmenistan", l’Ifri, (Access 23 October 2020).

۲۰۲

فصلنامه

پژوهش‌های

روابط بین‌الملل،

دوره سی‌یازدهم،

شماره دوم، شماره

پیاپی چهل و نه،

تابستان ۱۴۰۲